

חסד

הגדרה:

רמב"ם, מורה נבוכים ח"ג פרק נג

וכבר בארנו בפרוש 'אבות', ש'חסד' ענינו - הפלגה באי זה דבר שמפליגים בו. ושמשו בו בהפלגת גמילות הטוב יותר. וידוע שגמילות הטוב כולל שני ענינים, האחד מהם - לגמול טוב מי שאין חוק עליך כלל, והשני - להיטיב למי שראוי לטובה יותר ממה שהוא ראוי. ורוב שימוש ספרי הנבואה במלת 'חסד' הוא בהטבה למי שאין לו חוק עליך כלל. ומפני זה כל טובה שתגיע מאתו ית' תקרא 'חסד' - אמר, "חסדי יי אזכיר". ובעבור זה זה המציאות כולו - רצוני לומר, המצאת האלוה ית' אותו - הוא 'חסד' - אמר, "עולם חסד יבנה" - ענינו, 'בנין העולם חסד הוא'. ואמר ית' בסיפור 'מדותיו', "ורב חסד".

החסד היא ספירה - מידה אלוקית בה מונהג העולם. החסד הוא תביעה שהחברה האנושית נדרשת אליה לקיומה ולבחינת אנושיותה. משהו מזה במחשבותיהם של היהודים לפניכם.

מידת החסד נחוצה לשלמותו של האדם. ראשית רכישתה והתנהגות בה היא מצווה:

ספר המצוות מצוה ח'

מצוה ח - היא שצונו להדמות בו ית' לפי יכלתנו והוא אמרו והלכת בדרכיו וכבר כפל צווי זה ואמר ללכת בכל דרכיו ובא בפירוש זה מה הקדוש ברוך הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום מה הקב"ה נקרא חנון אף אתה היה חנון מה הקב"ה נקרא צדיק אף אתה היה צדיק מה הקב"ה נקרא חסיד אף אתה היה חסיד...

המידות הטובות נחוצות לבנין האישיות:

מורה נבוכים ח"א פרק לד

...כבר התבאר במופת, כי מעלות המדות הם הצעות למעלות השכליות, ואי אפשר היות מושכלות שלמות - אלא לאיש מלומד המידות, בעל נחת וישוב. ויש אנשים רבים שיש להם מתחלת הבריאה תכונה מזגית, אי אפשר עמה שלמות בשום פנים, כמי שלבו חם מאוד מאוד בטבעו, שהוא אינו ניצל מן הכעס, ואפילו הרגיל עצמו הרגל גדול;...

איך לדעתכם תורמת מידת החסד לשלמות השכלית?

אולם החסד אינו רק הכנה ואמצעי הוא גם תכלית! כפי שעולה מן הפסוק בירמיהו [ט] אותו מפרש הרמב"ם כעוסק בתכלית העליונה של האדם:

(כב) כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִתְהַלֵּל חֶכֶם בְּחֻמָּתוֹ וְאֵל יִתְהַלֵּל הַגְּבוּר בְּגִבּוֹרָתוֹ אֵל יִתְהַלֵּל עֲשִׂיר בְּעֲשָׂרוֹ:

(כג) כִּי אִם בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשָּׁפֵל וְיִדַע אוֹתִי כִּי אֲנִי ה' עֲשֵׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וְצְדָקָה בְּאַרְץ כִּי בְּאֵלֶּה חֲפָצְתִּי נֶאֱמַר ה':

וכך מבאר הרמב"ם:

מורה נבוכים ח"ג פרק נד

והוא אמרו, "כי אני יי עושה חסד, משפט וצדקה בארץ". ואחר כן השלים הענין ואמר, "כי באלה חפצתי - נאום יי" - רצוני לומר, שכונתי - שיצא מכם 'חסד וצדקה ומשפט בארץ' - כמו שבארנו ב'שלוש עשרה מדות', כי הכונה - להדמות בהם ושנלך על דרכם. אם כן, הכונה אשר זכרה בזה ה'פסוק' היא באורו ששלמות האדם אשר בו יתהלל באמת הוא - להגיע אל השגת האלוה כפי היכולת, ולדעת השגתו בברואיו בהמציאו אותם והנהיגו אותם, איך היא, וללכת, אחרי ההשגה ההיא, בדרכים שיתכוון בהם תמיד לעשות 'חסד, צדקה ומשפט' - להדמות בפעולות האלוה - כמו שבארנו פעמים בזה המאמר:

ראיית מעשה החסד כעומדת בפסגת תכלית חיי האדם – אנו מוצאים במחשבה המוסרית לדורתיה. כך אנו מוצאים מלשונו של ר' יצחק מוולוז'ין המביא את צוואת אביו:

ר' יצחק מוולוז'ין [בנו של ר' חיים] הקדמה לנפש החיים עמ' 7

בכל דרכיו היה ממעט כבוד עצמו להרבות כבוד שמים... בפרט בענייני הכלל.. השליך נפשו מנגד ועסק הרבה יתר על כדי כוחו...ואף כי זקן היה... ואף ככלות כוח... גם על משכבו בחוליו רעיונותיו סליקו לשתף שם שמים בצערא דהכלל והפרט... והיה רגיל להוכיח אותי על שראה שאינני משתתף בצערא דאחרינא וכה היה דברו אלי תמיד שזה כל האדם לא לעצמו נברא רק להועיל לאחרני ככל אשר ימצא בכוחו לעשות.

תפיסה זו עומדת כמאתגרת את הלומד שכן במרכז הווייתו של ר' חיים מוולוז'ין עומד לימוד התורה – ולא צרכי האחר. אלא שמידת החסד מתפשטת אף לכאן. וכך מתאר ר' חיים את ערך לימוד התורה:

ר' חיים מוולוז'ין. נפש החיים שער ד' פרק כה

אבל אם היה חס וחלילה העולם פנוי לגמרי אפילו רגע אחת ממש מעסק והתבוננות עם סגולה בתוה"ק, תיכף כרגע היו כל העולמות נחרבים ונבטלים ממציאות לגמרי ח"ו, ואף גם איש אחד מישראל לבד, רב כחו, שבידו להעמיד ולקיים את כל העולמות והבריאה בכללה ע"י עסקו והתבוננותו בתוה"ק לשמה, כמ"ש בחלק (צ"ט ב), כל העוסק בתורה לשמה כו', רי"א, אף מגין על כל העולם כולו, וכ"א בפ' התורה, כל העוסק בתורה לשמה כו', ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו, ואיך לא יתלהב לב האדם בהעלותו על לבו ומתבונן בזה הענין הנורא, ותפול עליו אימתה ופחד לבל יתרפה ח"ו מעסק התוה"ק תמיד, כאשר יחשוב בלבבו אולי ח"ו לעת כזאת העולם כולו מקצה ועד קצהו פנוי לגמרי מעסק התוה"ק, ובלתי עסקו והגיון לבו עתה בזה העת בתורה, היו נחרבים כל העולמות וכרגע ספו תמו ח"ו:

זו תורה וזו שכרה מרובה מאד אין להעריך, שהוא הנוטל שכר כולם, אחר שהוא אשר קיים והעמיד ברב כחו את כל העולמות עתה...

מי שנטל את סוגיית החסד ועשה ממנה תורה שלימה הוא – הרב קוק. לפניכם קטעים ממשנתו המקיפה בתחום. מלבד העמקה בגישות הקודמות הוא לוקח את מידת החסד יותר גבוה ויותר עמוק. המקור לחסד:

הרב קוק, קובץ א תקסד.

ממקור החסד צריכה אהבת הבריות להתפרץ, לא בתור חק מצוה, כי אז תאבד חלק היותר ברור מזהרה, כי אם בתור תנועה נפשית פנימית עזה. והיא צריכה לעמוד בנסיגנות קשים מאד, לנצח סתירות רבות, המפוזרים כצורי מכשול במאמרים בודדים, בשטחיותן של כמה הלכות, ובהמון השקפות הבאות מהצמצום שבחלק הגלוי של התורה והמוסר הלאומי. אבל ברור הוא שאך מתרחקת היא האהבה ממקורה האלהי, יקמל פרחה, והמקור האלהי מופיע הוא את אורו על ידי צינורות התורה והמעשה, ועל ידי הצמצום הלאומי המיוחד. ובזה באה עבודת רוח גדולה, איך לקיים את כל הצינורות במעמדם, ועם זה לשאוב את מימי החסד בטהרתם והרחבתם המקורית. כמה פעמים מוכרחים לרדת למעמקי מחשכים, כדי לחפור דוקא משם את האורה היותר חפשית, היותר גדולה ועליונה.

למה החסד לא יכול להגיע לחיי האדם כחוק? על מה זרימתו צריכה להתגבר? איך עושים זאת? איזו בעייה קיומית-עכשווית, תיפתר [או לפחות תצמצם] לאור הצעה זו. איזו בעיה חדשה צצה בעקבות התיאור הנ"ל? ראו במקור הבא:

הרב קוק, קובץ ג לה

לה. מרוב התפשטות החסד יוכל היסוד המוסרי להתרופף. אף על פי שלגבי חסידי עליונים, אשר על פי הדרגה ועבודה נפשית וגופית גדולה, עלו עד למרומי ההכרה של החסד הבלתי גבולי, של אור עליון וטובו, אין לחוש

לקלקלה מוסרית, שמורים הם גדולי עולם הללו מכל חטא, ורגלי חסידיו ישמור, אבל ההשפעה של הלימוד וההסברה של אור החסד תוכל לטשטש את המחשבה המוסרית של מקבלי הלימודים הנכבדים. וזהו סוד היסורים הנפשיים המזדמנים דוקא לאותם המתאמצים לעלות במעלות החסד היותר גבוהות, לברר להם שעם כל הכלליות הרחבה, שעל ידה החזיון של ההויה זורח בהדרת טובו ונעימות חסדו, יש עדיין זיקוק פרטי התופס מקום גדול, והוא מוגבל בגבולים, שהם מבדילים בין איש לאיש וקניניו, בין עם לעם ושאיותיו, וקל וחומר בין הטוב והרע, בחיים ובמעשה, בין אור לחושך, בין קודש לחול, בין ישראל לעמים, בין יום השביעי לששת ימי המעשה, ואפילו בין קודש לקודש, בין חייך לחייך דחיין. ועל יסוד הבדלה עמוקה זו, הולכת הדעת ומתרחבת, מתבהרת ומתענפת, וממלאה את כל החדרים בהון יקר ונעים, שעל גביו אור החסד העליון, הממולא זוהר תפארת, הולך וזורח בגאון הודו, והוא נעשה בנין מתקיים לדורי דורות, עמוק מעמקי תהומות, ומושרש בשרשים עצומים. וחסד ד' מעולם ועד עולם על יראיו וצדקתו לבני בנים, לשומרי בריתו ולזוכרי פקודיו לעשותם.

מהי הסכנה הרמוזה כאן? נסו לשקפה חברתית או פסיכולוגית?

גם האושר הגדול טמון בחסד:

הרב קוק, קובץ ג

מאושרים אנו כולנו אם אור של חסד זורח בקרבנו. מאושר הוא העולם, מאושרת היא האנושיות, ומאושרת היא האומה, כשחזיון של נדיבות גאונית מתגלה באחד בבניה. רוח הקודש של הנדיבות אוצר חיים הוא, שנותן שיווי אדיר לכל, נשמת חיים לכל נפש יחידית שבאומה, ומעטר אותה בכללותה בעטרת תפארת לנצח.

האם התיאור כאן נכון? אם כן, מה מצדיק אותו [מהו ההגיון העומד מאחרי תופעה זו]?

וכמה פארדוקסלי או פשוט שאף שמירה על הזהות האישית ועל הדרך הייחודית כלולה במידת החסד

הרב קוק, קובץ ב קסב

ומי שנשמתו מוארה מאור החסד, לא יוכל בשום אופן לעזוב את מדתו, שהיא כוללת הכל, עולמי עד וכל אשר בהם, שהם מתאחדים לעולם גדול אחד, עולם חסד יבנה, ותמיד יעמוד על עמדו, תמיד מדתו ימין אמת היא, לאהוב להצדיק את הבריות, ולשנא לחייבם. ומדת חסדים עליונים זו, היא היא המעמדת את הכל, והכופה את הכל להכנע מהדר גאונו, להתבטל מפני גודל טובה ועצמת רחמיה שאין להם תכלית, שאור חיי כל החיים זורם בהם בכל עז והדרת תפארת נצח.

לסכום:

1. במה יכולה מידה זו להועיל ולהשפיע על חיי החברה הישראלית העכשווית על היבטיה התרבותיים והמוסריים?

2. יש כמה חידות במידה זו, שתיים מהן מוצעות לפניהם:

הרב קוק, קובץ לונדון יז

יז. הניצוץ הטוב שבכפירה הוא מתקבל בצורה של גמילות חסדים. ובגמילות חסדים של יחיד הוא בצורה זעירא, בגמילות חסדים של כלל ישראל ושל העולם כולו היא בצורה רבה, המלאה, דעיקבא דמשיחא.

מה הקשר בין הכפירה לגמילות חסדים?

חידה שניה: למה דווקא החסד בעד בריאת העולם כפי שמתואר במדרש הבא:

בראשית רבה ח ה

א"ר סימון בשעה שבא הקב"ה לבראות את אדם הראשון נעשו מלאכי השרת כיתים כיתים וחבורות חבורות מהם אומרים אל יברא ומהם אומרים יברא הה"ד (תהלים פה) חסד ואמת נפגשו צדק ושלוה נשקו חסד אומר יברא שהוא גומל חסדים ואמת אומר אל יברא שכולו שקרים צדק אומר יברא שהוא עושה צדקות שלום אומר אל יברא דכוליה קטטה מה עשה הקב"ה נטל אמת והשליכו לארץ הה"ד (דניאל ח) ותשלך אמת ארצה....

